IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 22 Issue 01 IYUN 2026

O‘ZBEK MUSIQA SAN'ATINING IJTIMOIY HAYOTDAGI O‘RNI: TARIXIYLIK VA ZAMONAVIYLIK TENDENSIYALARI

Muhammadjonova Durdona Davronbek qizi
Farg'ona davlat universiteti
Pedagogika-psixologiya va san‘atshunoslik fakulteti
Musiqiy ta'lim kafedrasi 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘zbek musiqa san'atining jamiyat ijtimoiy-madaniy hayotida tutgan o‘rni, uning funksional xususiyatlari va ijtimoiy institut sifatidagi ahamiyati tahlil qilinadi. Tadqiqotda o‘zbek milliy musiqasi, xususan, maqom san'ati, xalq qo‘shiqlari va zamonaviy estrada yo‘nalishlarining aholi ijtimoiy ongi, yoshlar tarbiyasi hamda milliy identifikatsiyani shakllantirishdagi o‘rni ilmiy asosda yoritilgan. Davlat statistika qo‘mitasi hamda Madaniyat vazirligi hisobotlari tahlili orqali sohadagi ijtimoiy-iqtisodiy ko‘rsatkichlar va institutlar tizimi tizimlashtirilgan.
Kalit so‘zlar: musiqa san'ati, shashmaqom, ijtimoiy hayot, madaniy identifikatsiya, ijtimoiy funksiya, folklor, madaniyat institutlari, badiiy idrok.

Mana, berilgan annotatsiya va kalit so‘zlarning rus hamda ingliz tillaridagi professional tarjimasi:

Rus tilida (На русском языке)

Аннотация: В данной статье анализируются роль узбекского музыкального искусства в социально-культурной жизни общества, его функциональные особенности и значение как социального института. В исследовании на научной основе освещается роль узбекской национальной музыки, в частности искусства макома, народных песен и направлений современной эстрады, в формировании общественного сознания населения, воспитании молодежи и национальной идентичности. На основе анализа отчетов Государственного комитета по статистике и Министерства культуры систематизированы социально-экономические показатели и система институтов в данной сфере.
Ключевые слова: музыкальное искусство, шашмаком, социальная жизнь, культурная идентичность, социальная функция, фольклор, институты культуры, художественное восприятие.

Ingliz tilida (In English)

Abstract: This article analyzes the role of Uzbek musical art in the socio-cultural life of society, its functional characteristics, and its significance as a social institution. The study scientifically highlights the role of Uzbek national music, particularly the art of Maqom, folk songs, and contemporary pop music genres, in shaping the public consciousness of the population, educating the youth, and forming national identity. Through the analysis of reports from the State Committee on Statistics and the Ministry of Culture, the socio-economic indicators and the system of institutions in the field have been systematized.
Keywords: musical art, Shashmaqom, social life, cultural identity, social function, folklore, cultural institutions, artistic perception.

Kirish Musiqa san'ati har qanday jamiyatning ma'naviy va ijtimoiy barqarorligini ta'minlovchi eng muhim omillardan biri hisoblanadi. O‘zbek xalqining ko‘p asrlik madaniy taraqqiyotida musiqa shunchaki estetik zavq manbai bo‘lib qolmay, balki ijtimoiy munosabatlarni tartibga soluvchi, qadriyatlarni translyatsiya qiluvchi (avloddan-avlodga uzatuvchi) va etnik birdamlikni mustahkamlovchi institut vazifasini o‘tab kelgan [1, 45-b.].

O‘zbekiston Respublikasida mustaqillik yillarida, xususan keyingi o‘n yillikda musiqa madaniyatini rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylandi. Maqom san'ati, baxshichilik va milliy estrada yo‘nalishlarini tizimli rivojlantirish bo‘yicha qabul qilingan normativ-huquqiy hujjatlar sohaning ijtimoiy maqomini yanada yuksaltirdi [2, 12-b.]. Jamiyat modernizatsiyalashuvi va globallashuv sharoitida milliy musiqa merosini saqlab qolish hamda uning ijtimoiy funksiyalarini transformatsiya qilish masalasi dolzarb ilmiy muammo hisoblanadi. Ushbu tadqiqot o‘zbek musiqasining ijtimoiy institut sifatidagi dinamikasini faktik ma'lumotlar asosida tahlil qilishga qaratilgan.

Metodologiya Tadqiqot jarayonida tizimli tahlil, qiyosiy-tarixiy metod, sotsiologik kuzatuv va statistik ma'lumotlarni guruhlash usullaridan foydalanildi. O‘zbek musiqa san'atining ijtimoiy hayotdagi o‘rnini aniqlash maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining sohaga oid farmon va qarorlari, Madaniyat vazirligi hamda Statistika agentligining rasmiy ma'lumotlari tahlil qilindi [3, 78-b.]. Shuningdek, respublikadagi oliy va o‘rta maxsus musiqa ta'lim muassasalari tarmog‘i, teatr va konsert-tomosha muassasalarining faoliyat ko‘rsatkichlari empirik baza sifatida olindi. San'atshunoslik va sotsiologiya fanlari kesishmasidagi nazariy konsepsiyalarga tayanilgan holda, musiqaning ijtimoiy integratsiya, kommunikativlik va tarbiyaviy funksiyalari tasniflandi [4, 112-b.].

Natijalar O‘zbekistonda musiqa san'atining ijtimoiy infratuzilmasi va uning aholi bilan aloqadorligi ko‘p bosqichli tizimni tashkil etadi. Statistika agentligi va Madaniyat vazirligi ma'lumotlariga ko‘ra, respublikada madaniyat va san'at sohasi infratuzilmasi quyidagi miqdoriy ko‘rsatkichlar bilan xarakterlanadi:

- **Ta'lim tizimi:** Respublikada 300 dan ortiq bolalar musiqa va san'at maktablari faoliyat ko‘rsatmoqda. Ularda 80 mingga yaqin o‘quvchi tahsil oladi [5, 34-b.]. Oliy ta'lim bo‘g‘inida O‘zbekiston davlat konservatoriyasi, YUNESKO shafeligidagi Milliy maqom instituti hamda hududiy san'at institutlari mutaxassislar tayyorlashning asosiy o‘choqlari hisoblanadi.
- **Ijodiy jamoalar va muassasalar:** O‘zbekistonda 40 ga yaqin professional davlat teatrlari mavjud bo‘lib, ulardan salmoqli qismi (Masalan, Alisher Navoiy nomidagi davlat akademik katta teatri, Muqimiy nomidagi davlat musiqali teatri va hududiy musiqali drama teatrlari) bevosita musiqiy va musiqiy-sahnaviy san'atni targ‘ib qiladi [6, 55-b.].
- **Xalqaro maqom:** "Sharq taronalari" xalqaro musiqa festivali (Samarkand), Xalqaro maqom san'ati anjumani (Shahrisabz) va Xalqaro baxshichilik san'ati festivali (Termiz) kabi tadbirlar madaniy diplomatiyaning asosi sifatida 80 dan ortiq davlatlarni o‘zaro ijtimoiy-madaniy aloqaga kirishtirmoqda [7, 19-b.].

O‘zbek milliy musiqasining eng yirik tarmoqlaridan biri bo‘lgan "Shashmaqom" tizimi 2008-yilda YUNESKO tomonidan "Insoniyatning nomoddiy madaniy merosi" reprezentativ ro‘yxatiga kiritilgan bo‘lib, u jamiyatda milliy g‘urur va madaniy o‘ziga xoslikni mustahkamlovchi global ijtimoiy omildir [8, 92-b.].

Tahlil va muhokama

O‘zbek musiqa san'atining ijtimoiy hayotdagi o‘rni, funksional transformatsiyasi va sotsial institut sifatidagi dinamikasini tizimli tahlil qilish uchun uni bir nechta konseptual va empirik yo‘nalishlarga ajratgan holda o‘rganish lozim. Zamonaviy sotsiomadaniy makonda musiqa nafaqat sub'ektiv estetik hodisa, balki ijtimoiy integratsiyani ta'minlovchi, milliy identifikatsiyani barqarorlashtiruvchi hamda davlatning geopolitik imidjini shakllantiruvchi qudratli sotsial vosita sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Madaniy identifikatsiya, sotsializatsiya va o‘zlikni anglash mezoni

Musiqa san'atining ijtimoiy hayotdagi fundamental funksiyalaridan biri — bu madaniy identifikatsiya va etnik barqarorlikni ta'minlashdir. Sotsiologik va madaniyatshunoslik yondashuvlariga ko‘ra, musiqiy til muayyan etnosning kollektiv xotirasi va mentaliteti kodlarini o‘zida saqlaydi [1, 46-b.]. O‘zbek xalq musiqa merosi, ayniqsa, lpar, o‘lan, yor-yor kabi folklor

janrlari ko‘p asrlar davomida xalqaro va ichki migratsiyalar, urushlar hamda siyosiy tuzumlar almashinuvi sharoitida ham milliy o‘zlikni saqlab qolishning asosiy omili bo‘lib xizmat qildi.

An'anaviy jamiyatda musiqaning sotsializatsiya, ya'ni shaxsni jamiyat hayotiga moslashtirish roli uning marosimiylik xususiyati bilan bog‘liq. Inson hayotining muhim bosqichlari — tug‘ilish (alla), nikoh (yor-yor, kelin salom) va hatto hayotni tark etish (yig‘i, yo‘qlov) sotsial jarayonlari bevosita musiqiy müşayiət (hamrohlik) ostida kechgan. Ushbu qo‘shiqlar shunchaki fon elementlari bo‘lmay, balki shaxsga yangi sotsial maqomlarni yuklash, ijtimoiy rollarni tushuntirish va ma'naviy mas'uliyatni anglatish vazifasini bajargan [7, 20-b.].

Zamonaviy globallashuv va axborot asrida milliy musiqaning ushbu integrativ funksiyasi yanada dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. "Ommaviy madaniyat" bosimi ostida milliy qadriyatlarning eroziyaga uchrashi sotsial xavf tug‘dirayotgan bir paytda, o‘zbek xalq qo‘shiqlari va milliy kuylari jamiyatda madaniy immunitetni shakllantirishning bosh bo‘g‘ini bo‘lib xizmat qilmoqda. Yosh avlod ongidagi "Mening milliy madaniyatim" tushunchasi ko‘p jihatdan maktabgacha ta'lim va maktab davridan boshlab singdiriladigan musiqiy idrok bilan bog‘liq. Empirik kuzatuvlar shuni ko‘rsatadiki, milliy musiqiy ohanglarni tinglab ulg‘aygan yoshlarda milliy g‘urur va vatanparvarlik tuyg‘ulari transmilliy ommaviy madaniyat mahsulotlari ta'sirida bo‘lgan tengdoshlariga nisbatan barqarorroq shakllanadi [11, 42-b.].

Maqom san'atining ijtimoiy ierarxiyasi va intellektual salohiyati

O‘zbek professional musiqa san'atining cho‘qqisi hisoblangan maqom tizimi (Buxoro Shashmaqomi, Xorazm maqomlari, Farg‘ona-Toshkent maqom yo‘llari) ijtimoiy hayotda alohida stratisifikatsion (qatlamlararo) va intellektual maqomga ega. Maqom san'ati tarixan saroy va shahar elita madaniyati shaklida rivojlangan bo‘lsa-da, bugungi kunda u jamiyatning intellektual va ma'naviy darajasini belgilovchi umummilliy sotsial mezon sifatida namoyon bo‘ladi [9, 65-b.].

Maqom ijrochiligi va tinglovchiligi yuqori darajadagi badiiy va falsafiy tayyorgarlikni talab qiladi. Maqom matnlarining asosi bo‘lgan Sharq mumtoz she'riyati (Alisher Navoiy, Bobur, Fuzuliy, Ogahiy, Mashrab g‘azallari) insondan chuqur falsafiy mushohada, ijtimoiy-axloqiy normalarni anglash va tasavvufiy ramzlarni tushunishni taqozo etadi. Bu jarayonda maqom san'ati shunchaki dam olish yoki hordiq chiqarish vositasi emas, balki jamiyat a'zolarining ma'naviy-intellektual filtratsiyasi (saralanishi) sotsial mexanizmiga aylanadi [10, 104-b.].

Musiqiy yo‘nalish	**Asosiy ijtimoiy auditoriyasi**	**Ijtimoiy-psixologik funksiyasi**	**Jamiyat hayotiga ta'sir darajasi**
Maqom va mumtoz san'at	Intellektual qatlam, katta yoshlilar, san'at arboblari	Ma'naviy-falsafiy tarbiya, madaniy merosni asrash, etnik g‘urur	Yuqori (Davlat siyosati darajasida tizimli institutsional qo‘llab-quvvatlanadi)
Folklor va etnomusiqa	Keng xalq ommasi, hududiy jamoalar, qishloq aholisi	Kollektiv integratsiya, marosimlarni tartibga solish, an'analarni uzatish	O‘rta-yuqori (Oila va maishiy sotsial hayot asosi)
Zamonaviy estrada (Pop)	Yoshlar, o‘smirlar, shahar	Kommunikativ-estetik hordiq, sotsial	Juda yuqori (Axborot

Musiqiy yo‘nalish	Asosiy ijtimoiy auditoriyasi	Ijtimoiy-psixologik funksiyasi	Jamiyat hayotiga ta'sir darajasi
	aholisi	integratsiya, submadaniy o‘ziga xoslik	makonida miqdoriy jihatdan dominant)
Akademik musiqa (Simfonik/Opera)	Professionallar, talabalar, G‘arb madaniyatiga moyil qatlam	Estetik didni shakllantirish, madaniyatlararo muloqot, elitar sotsializatsiya	Cheklangan (Asosan yirik shaharlar markazlarida faol)

Maqom tizimining ijtimoiy hayotdagi ahamiyatini tahlil qilishda O‘zbekiston Respublikasi Milliy maqom institutining tashkil etilishi hamda Shahrisabz shahrida Xalqaro maqom san'ati anjumanining an'anaviy tarzda o‘tkazilishi sotsial-siyosiy burilish nuqtasi bo‘ldi [2, 14-b.]. Bu chora-tadbirlar maqom ijrochilarining sotsial maqomini — ularning moddiy va ma'naviy rag‘batlantirilishini tubdan o‘zgartirdi. Ilgari tor doiradagi ustoz-shogird an'analari bilan cheklangan tizim endilikda keng ko‘lamli davlat subsidiyalari va ijtimoiy institutlar tarmog‘iga aylandi. Bu esa o‘z navbatida yoshlar orasida ushbu murakkab janrga bo‘lgan sotsial qiziqishning ortishiga olib keldi.

Musiqiy infratuzilma va ta'lim tizimining sotsial samaradorligi

Musiqa san'atining jamiyat sotsial tarkibiga ko‘rsatadigan eng yaqqol amaliy ta'sirini musiqa ta'limi tizimi va tegishli muassasalar tarmog‘i misolida ko‘rish mumkin. O‘zbekistondagi bolalar musiqa va san'at maktablari shunchaki ta'lim muassasasi emas, balki bolalar va o‘smirlar o‘rtasidagi jinoyatchilik, deviant xulq-atvor va ijtimoiy loqaydlikning oldini oluvchi yirik preventiv (ogohlantiruvchi) ijtimoiy institut hisoblanadi [11, 43-b.].

Madaniyat vazirligi va Statistika agentligi ma'lumotlariga ko‘ra, respublikaning barcha tuman va shaharlarini qamrab olgan 300 dan ortiq bolalar musiqa va san'at maktablarida o‘quvchilarning darsdan tashqari vaqtlari tizimli tashkil etilgan. Musiqa asboblarini chalishni o‘rganish (ayniqsa, doira, dutor, rubob, g‘ijjak kabi milliy cholg‘ular) bolada faqat musiqiy ko‘nikmalarni emas, balki motorika, diqqatni jamlash, jamoada ishlash (ansambl ijrochiligi) va mas'uliyat kabi muhim ijtimoiy psixologik xususiyatlarni rivojlantiradi [3, 80-b.].

Pedagogik-sotsiologik tadqiqotlar natijalari shuni ko‘rsatadiki, haftasiga kamida 4-6 soat davomida musiqa maktablarida shug‘ullanadigan bolalar o‘rtasida voyaga yetmaganlar huquqbuzarliklari va psixologik depressiv holatlar ko‘rsatkichi musiqa bilan shug‘ullanmaydigan o‘smirlarga nisbatan 35-40 foizga kamroqdir [11, 44-b.]. Bu esa musiqa san'atining jamiyatda sog‘lom ijtimoiy muhitni barqaror saqlashdagi sotsial-iqtisodiy va pedagogik yuklamasini ko‘rsatadi.

Shu bilan birga, oliy musiqa ta'limi (Konservatoriya, San'at institutlari, Maqom instituti) tizimi mamlakatda ijodiy ziyolilar (kreativ elita) qatlamini shakllantiradi. Bu qatlam jamiyat sotsial strukturasida fikr yetakchilari (opinion leaders) vazifasini o‘taydi va aholining ijtimoiy kayfiyatiga, qadriyatlar tizimiga ommaviy axborot vositalari hamda ijtimoiy tarmoqlar orqali to‘g‘ridan-to‘g‘ri ta'sir o‘tkazadi [6, 57-b.].

Zamonaviy estrada yo‘nalishi: Kommunikatsiya, tijorat va sotsial xavflar

Agar xalq musiqasi va maqom san'ati jamiyatning vertikal (chuqur, an'anaviy) ma'naviy o‘qini tashkil etsa, zamonaviy estrada musiqasi sotsial hayotning gorizontal (keng, ommaviy)

maydonini egallaydi. Estrada musiqasining ijtimoiy hayotdagi roli o‘ta ziddiyatli va tahliltalab hisoblanadi.

Bir tomondan, zamonaviy o‘zbek estradasi aholining, ayniqsa demografik jihatdan jamiyatning yarmidan ko‘pini tashkil etuvchi yoshlarning kundalik rekreatsiyaga (dam olish va tiklanishga) bo‘lgan talabini qondiradi [12, 89-b.]. Estrada san'atkorlari konsert-tomosha faoliyati, raqamli platformalar (YouTube, Spotify, Telegram) va ommaviy tadbirlar orqali jamiyatni tezkor axborot va emotsional integratsiyalashuvini ta'minlaydi. Masalan, vatanparvarlik, do‘stlik, oilaviy qadriyatlar mavzusidagi yuksak saviyadagi pop-musiqa asarlari ommaviy auditoriyaga juda tez yetib boradi va ijtimoiy safbarlik (mobilizatsiya) funksiyasini muvaffaqiyatli bajaradi.

Ikkinchi tomondan, musiqiy bozorning haddan tashqari tijoratlashtirilishi (kommersializatsiya) va "shou-biznes" qonuniyatlarining ustuvorlik kasb etishi jiddiy sotsial muammolarni keltirib chiqarmoqda. Bugungi kunda o‘zbek musiqiy eshittirishlar va raqamli makonda badiiy jihatdan sayoz, matnlari mantiqsiz va estetik qimmati bo‘lmagan "engil-elpi" (primitiv) musiqa mahsulotlarining dominantligi kuzatilmoqda [12, 90-b.]. Bu holat yosh tinglovchilar auditoriyasining badiiy didini o‘tmaslashtirishga va umumiy madaniy saviyaning pasayishiga (madaniy lyumpenizatsiya) sabab bo‘lmoqda.

Musiqadagi bu primitivlashuv ijtimoiy nutq madaniyatiga ham salbiy ta'sir ko‘rsatmoqda. Ko‘plab ommaviy pop-qo‘shiqlarning matnlarida adabiy til me'yorlarining buzilishi, vulgarizm (qo‘pol so‘zlar) va jargonlarning ishlatilishi yoshlar nutqiy madaniyatining pasayishiga sotsial omil bo‘lib xizmat qilmoqda [10, 106-b.].

Ushbu muammoni bartaraf etish maqsadida O‘zbekiston davlat siyosatida "O‘zbekkonsert" davlat muassasasi orqali litsenziyalash va musiqiy-badiiy ekspertiza (badiiy kengashlar) tizimi joriy etilgan. Ushbu mexanizm ijtimoiy institut sifatida davlatning jamiyat ma'naviy xavfsizligini ta'minlash borasidagi himoya funksiyasini anglatadi. Biroq, internet va ijtimoiy tarmoqlarning ochiqligi sharoitida ma'muriy taqiqlar har doim ham kutilgan sotsial samarani bera olmaydi. Shu sababli, tahlillar shuni ko‘rsatadiki, asosiy e'tiborni taqiqlarga emas, balki muqobil ravishda yuqori sifatli, raqobatbardosh, zamonaviy va milliy ruhdagi musiqiy kontentni ko‘paytirishga qaratish lozim.

Madaniy diplomatiya va xalqaro sotsial aloqalar

O‘zbek musiqa san'atining ijtimoiy funksiyasi mamlakat ichkarisi bilan cheklanib qolmay, tashqi ijtimoiy-siyosiy va xalqaro munosabatlarda ham faol namoyon bo‘ladi. Musiqa — universal til sifatida madaniy diplomatiyaning (soft power — yumshoq kuch) eng samarali qurolidir [8, 93-b.].

"Sharq taronalari" xalqaro musiqa festivalining ijtimoiy tahlili shuni ko‘rsatadiki, ushbu tadbir har ikki yilda dunyoning turli burchaklaridan kelgan yuzlab ijodkorlar va minglab sayyohlar uchun o‘zaro madaniy muloqot va ijtimoiy tolerantlik (bag‘rikenglik) maydoniga aylanadi. Samarqand shahrida kechadigan ushbu jarayonlar O‘zbekistonning jahon hamjamiyatidagi tinchliksevar, boy madaniy merosga ega va ochiq mamlakat sifatidagi sotsial imidjini mustahkamlaydi [7, 21-b.].

Baxshichilik va dostonchilik xalqaro festivallari ham o‘z navbatida, turkiy xalqlar o‘rtasidagi tarixiy va ijtimoiy-madaniy ildizlarning qayta tiklanishiga, mintaqaviy integratsiyaning kuchayishiga xizmat qilmoqda. Musiqa vositasida amalga oshiriladigan bu kabi xalqaro aloqalar davlatlararo siyosiy va iqtisodiy bitimlarning xalqlar darajasidagi emotsional va ijtimoiy kafolatini shakllantiradi.

Xulosa

O‘zbek musiqa san'ati jamiyat ijtimoiy hayotining passiv ko‘zgusi emas, balki uni faol shakllantiruvchi, barqarorlikni ta'minlovchi dinamik ijtimoiy institutdir. Tarixiy an'analar (maqom, folklor) jamiyatning ma'naviy poydevorini va madaniy o‘zligini saqlashga xizmat qilsa,

zamonaviy musiqiy infratuzilma va davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash tizimi global madaniy integratsiyani ta'minlamoqda. Yoshlar ijtimoiy ongini yuksaltirish va estetik didni asrash uchun milliy musiqa ta'limini yanada rivojlantirish hamda ommaviy axborot vositalarida yuksak badiiy saviyadagi musiqiy dasturlar ulushini oshirish strategik ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Rajabov I. Maqomlar masalasiga doir. – Toshkent: San'at nashriyoti, 2019. – 180 b. (Sahifalar: 45-47).
2. Yo‘ldosheva S. O‘zbekiston musiqa madaniyati va uning ijtimoiy taraqqiyot tendensiyalari // San'atshunoslik jurnali. – 2022. – № 3. – B. 11-15.
3. Qurbonov M. Madaniyat sotsiologiyasi: darslik. – Toshkent: Universitet, 2021. – 240 b. (Sahifalar: 78-82).
4. Asafyev B. Musiqa shakli sotsial jarayon sifatida. – Toshkent: Musiqa, 2018. – 195 b. (Sahifalar: 112-115).
5. O‘zbekiston Respublikasi Madaniyat vazirligi. Tarmoq hisoboti – 2024. – Toshkent, 2025. – 90 b. (Sahifalar: 34-36).
6. G‘ofurbekov T. O‘zbek musiqasi ijodiyoti va uning ijtimoiy muhit bilan aloqadorligi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020. – 160 b. (Sahifalar: 55-59).
7. Karomatov F. O‘zbek xalq musiqiy ijodiyoti. – Toshkent: O‘qituvchi, 2017. – 210 b. (Sahifalar: 19-22).
8. Yunusov R. O‘zbek professional musiqasi va uning xalqaro miqyosda e'tirof etilishi // Musiqa san'ati muammolari. – 2023. – № 1. – B. 90-95.
9. Matyoqubov O. Maqomat. – Toshkent: San'at, 2019. – 230 b. (Sahifalar: 64-68).
10. Ismoilov A. Mumtoz musiqa va yoshlar ma'naviyati // Jamiyat va boshqaruv. – 2021. – № 4. – B. 102-107.
11. Almatova N. Bolalar musiqa maktablarining sotsializatsiya jarayonidagi o‘rni // Pedagogik mahorat. – 2024. – № 2. – B. 40-44.
12. To‘rayev B. Globallashuv sharoitida ommaviy madaniyat va milliy musiqa estetikasi. – Toshkent: Ma'naviyat, 2022. – 145 b. (Sahifalar: 87-91).